ID-1340
C-2
27/9/1991

2.110519149003

OLDEBOORN
gemeente Boarnsterhim

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

OLDEBOORN, gemeente Boarnsterhim

2.1105191149004

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Oldeboorn als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de raad van de gemeente Boarnsterhim, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Oldeboorn aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

ERRATUM
In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".
De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

2.110519149005

OLDEBOORN
gemeente Boarnsterhim

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Oldeboorn als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 271) door een stippellijn omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Juli 1988.

Inleiding

Het dorp Oldeboorn ligt in het oostelijk deel van de gemeente Boarnsterhim op circa zes kilometer ten zuidoosten van het hoofddorp van de gemeente, Grouw. Het dorpsgebied van Oldeboorn ligt zowel ten noorden als ten zuiden van het riviertje de Boorn.

Oldeboorn is als agrarische nederzetting ontstaan op een terp direct ten zuiden van de Boorn. De terp bevindt zich in het overgangsgebied van twee landschapstypen, namelijk het kleigebied en het veengebied. Doordat het dorp zich als overslagpunt ontwikkelt bij de Boorn en een schakel in het vervoersysteem te land en te water wordt, groeit het uit tot een handels- en bestuurscentrum. De bebouwing gaat zich op de rivier richten en naast de terpbebouwing ontstaat zowel op de noordelijke als op de zuidelijke rivieroever een waterfront. Nadien heeft de ruimtelijke structuur van het dorp zich gedeeltelijk verder ontwikkeld, maar zijn hierin geen wezenlijke veranderingen meer opgetreden.

De kenmerkende ruimtelijke opbouw van de riviernederzetting in samenhang met de oudere terpstructuur geeft een zodanig herkenbaar beeld van de historisch-ruimtelijke ontwikkeling van Oldeboorn dat aanwijzing als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

Ontstaan en ontwikkeling

De vorming van het zuidoostelijke kustgebied van de Noordzee wordt, tot de bedijkingen vanaf circa 1100 na Christus, voornamelijk bepaald door de afzetting van kleilagen door het zeewater en de ingebruikneming vanaf de zesde eeuw voor Christus door een bevolking die zich op terpen vestigt. Deze ontwikkeling voltrekt zich vooral in de dicht bij de kust gelegen gebieden van Oostergo en Westergo; meer landinwaarts waar slechts een dunne kleilaag op het aanwezige veen wordt afgezet zijn de bewoningsmogelijkheden beperkter.

De afwateringsrivier de Boorn loopt door een van oorsprong glaciaal oerstroomdal vanaf het oostelijk gelegen zandgebied naar het westen. Dit dal vormt vanaf het begin van de jaartelling een belangrijke toegangsweg voor het zeewater vanuit de Middelzee. Langs de rivier en enkele zij-armen ervan worden kleibanen neergelegd op het veen dat hier na de laatste IJstijd op de zandondergrond tot ontwikkeling was gekomen. De kleibanen langs de Boorn zijn eerder geschikt voor bewoning en directe agrarische ingebruikneming dan het minder stevige nog niet ontwaterde veen, zodat Oldeboorn komt te liggen op een dergelijke kleibaan langs de Boorn. Ter plaatse is de kleibaan vrij dun, daar de omgeving van Oldeboorn op de grens van het aan zee-invloeden blootgestelde gebied ligt.

De occupatie van het gebied vindt vanuit het westen plaats. De gronden aan weerszijden van de Boorn raken sinds het begin van de jaartelling bewoond, deels vindt de bewoning plaats op terpen, in het geval van Henswoude als een soort streekbewoning langs de noordelijke oever van de Boorn. De boerderijen worden hier waarschijnlijk alle op een afzonderlijke huisterp gebouwd en gaan de basis vormen voor de opstrekkende verkaveling ten noorden van Oldeboorn.

Oldeboorn ontstaat als een terp aan het oostelijke uiteinde van de streekbebouwing op de zuidelijke oever van de Boorn. De terp wordt opgeworpen in het dorpsgebied van Henswoude, mogelijk bij een rivierovergang die de noordelijke met de zuidelijke oever verbond. Het aantal boerderijen dat in deze ontwikkelingsfase op de dorpsterp ligt, is niet bekend.

De woonheuvels waarop een gehucht, dorp of stad is ontstaan, kunnen aan de hand van plattegrondkenmerken in drie hoofdtypen worden onderverdeeld. Terpen met een radiale verkaveling kennen veelal een bewoningscontinuïteit sinds de Romeinse Tijd en behoren tot de oudste terpen. De terpen die door de agrarische blokverkaveling een meer vierkante of rechthoekige indeling van het terrein hebben gekregen, zijn waarschijnlijk een tijd onbewoond geweest en nadien opnieuw in bezit genomen. Het laatste type, de zogenaamde handelsterp, heeft een langwerpige vorm en bezit een dichtbebouwde hoofdstraat. Dergelijke terpen zijn op zijn vroegst in de zevende of achtste eeuw gevormd en hebben hun agrarisch karakter grotendeels verloren ten gevolge van handelsactiviteiten. De terp van Oldeboorn lijkt qua indeling, zoals die van later kaartmateriaal bekend is, het meest op het tweede type, hoewel ook kenmerken van een handelsterp aanwezig lijken te zijn. Over de ontstaansperiode van Oldeboorn is niets met zekerheid bekend. Een geschrift daterend uit het begin van de achtste eeuw noemt naast Dokkum de nederzetting Bordonchar of Bordonchorn, een plaats gelegen aan een bocht van de Boorn. Identificatie met Oldeboorn is echter onzeker. Het dorp wordt voor het eerst vermeld in 1230 als Bornego, waarna de naam van de nederzetting met regelmaat voorkomt in de bronnen. Alle vermeldingen – zoals Borndegha in 1276, Bordengo in 1304 en Boorngha in 1438 – zijn varianten op het begrip Boorne-ga, hetgeen letterlijk Boorne-dorp of Boorne-kerspel betekent. Oldeboorn dankt zijn naam dus aan het riviertje de Boorn. De toevoeging oude, in de vorm olde, is mogelijk eerst veel later gedaan om de tegenstelling met het ten oosten van het dorp gelegen Oosterboorn aan te geven.

Ook de ouderdom van de terp is niet met zekerheid bekend. Het betreft hier mogelijk een terp die in de achtste eeuw opnieuw bewoond raakt, een ontwikkeling die in dit gebied vaker voorkomt. De Oldeboornse dorpsterp bezit de hiermee corresponderende rechthoekige terreinindeling. Ofschoon de terp enkele gegevenheden bezit die over het algemeen voorkomen bij handelsterpen – zoals de nabijheid van open water, de wat langgerekte vorm van de terp en het feit dat hier vermoedelijk muntslag heeft plaatsgevonden – rechtvaardigen de plattegrondkenmerken niet Oldeboorn in dit stadium als handelsterp te karakteriseren.

Met de bouw van een kerk komt een proces op gang waarin Oldeboorn zich los maakt van zijn agrarische bestaansbasis en uitgroeit tot een bestuurs- en handelscentrum van enige omvang. De kerk die geplaatst wordt op de oostzijde van de bestaande dorpsterp, wordt pas voor het eerst genoemd in een stuk uit 1243 waarin het gebouw wordt overgedragen aan het klooster van de Duitse Orde te Nes. In een geschrift uit de periode 1487–1528 wordt verhaald dat de kerk gebouwd was boven een fontein of bron en dat het hier een bisschoppelijke kerk betrof. Volgens plaatselijke overlevering zou Bonifatius uit de bron in de kerk zijn eerste bekeerlingen de doop hebben toegediend in de achtste eeuw. Het patronaat van de parochiekerk (St.Pancras) pleit echter tegen een zo vroege stichting van de kerk door toedoen van Bonifatius.

In de onmiddellijke nabijheid van de kerk is de Andringa-state gebouwd. Een dergelijke nabije ligging van dit element, een meer voorkomend verschijnsel in Friese dorpen, duidt op nauwe maatschappelijke relaties tussen kerk en statebewoner. De bouw van de kerk zal gepaard zijn gegaan met een zekere groei van de nederzetting in de vorm van een geleidelijke verdichting van de bebouwing op de oorspronkelijke dorpsterp aan de huidige straten de Tsjerkebuorren en de Andringastrjitte. Hoewel kaartmateriaal en verdere gegevens uit deze ontwikkelingsperiode ontbreken, is het aannemelijk dat de bebouwing nog niet op de rivier de Boorn is gericht, gezien het nog agrarische karakter van het dorp.

Met het bewoonbaar worden van de streken rond Oldeboorn wordt de ligging van de nederzetting van meer belang. Op de noordelijke Boornoever komt een doorgaande verbinding tot

stand in oostelijke richting naar Beetsterzwaag en wordt het verder stroomopwaarts gelegen gebied in gebruik genomen door middel van de nederzettingen Poppenhuizen en Warniahuizen. De langs de Boorn afgezette kleibanen gaan zo een verbinding vormen tussen de kleigebieden langs de oostelijke oever van de Middelzee en de oostelijk gelegen zandgronden. Deze verbindingsfunctie is van essentieel belang voor de ontwikkeling van de nederzetting. Ter plaatse van Oldeboorn is mogelijk een overgang van de noordelijke op de zuidelijke oeverweg aanwezig en tevens eindigt op dit punt de bevaarbaarheid van de rivier vanuit de Middelzee. Hierdoor wordt Oldeboorn een overslagpunt en ontwikkelt het dorp zich als schakel tussen het vervoerssysteem te land en te water. Een gevolg hiervan is de groei tot handels- en bestuurscentrum.

Rond 1200 moet het dorp zijn uitgegroeid tot een belangrijke handelsplaats die zijn oorspronkelijk agrarisch karakter grotendeels heeft verloren. De handelsfunctie, waarschijnlijk bestaande uit de doorvoer van akkerbouw- en veeteeltprodukten, is er de oorzaak van dat de bebouwing zich steeds meer op de Boorn gaat richten. De oorspronkelijke dorpskom, de terp met kerk en bebouwing op enige afstand van de rivier, wordt aangevuld met bebouwing langs de oever van de Boorn.

Door waterstaatkundige ontwikkelingen wordt de positie van Oldeboorn echter al snel benadeeld. Met de aanleg van de Leppedijk eind 13de eeuw, bedoeld om Oostergo te vrijwaren van overtollig water uit centraal Friesland, verslechtert de waterafvoer rond Oldeboorn, terwijl een goede verbinding met de zee verloren gaat door inpolderingen van de Middelzee.

Toch gaat Oldeboorn in de Middeleeuwen een belangrijke kerkelijke functie vervullen als zetel van het dekanaat Bornego, waaronder volgens diverse bronnen de toenmalige grietenijen Utingeradeel, Haskerland, Engwirden, Opsterland en Schoterland vielen. Ook deze functie als kerkelijk centrum kan worden verklaard vanuit de verbindingsfunctie van de Boorn en de daaraan gekoppelde wegverbindingen. Ze maakten de stichting van dochterkerken vanuit Oldeboorn tot in de omgeving van Bakkeveen mogelijk. In 1315 heeft de St.Pancras van Oldeboorn 42 dochterkapellen, alle gelegen binnen de grenzen van het district Bornego.

In de 14de eeuw blijkt Oldeboorn niet langer het wereldlijk bestuurscentrum van het district Bornego te zijn. Tot die periode vervult het dorp waarschijnlijk in gerechtelijk opzicht een centrale functie in een vrij groot gebied. Doch eind 14de eeuw is hier enkel het grietenijbestuur Utingeradeel van over, een grietenij waarvan tot in deze eeuw het bestuurscentrum in Oldeboorn gevestigd is. Hoewel de bestuurlijke betekenis van het inmiddels uitgegroeide terpdorp steeds meer afneemt, blijft de handelsfunctie nog gedurende lange tijd een rol spelen in de ontwikkeling van het dorp, zij het dat deze ontwikkeling minder snel en ingrijpend heeft plaatsgevonden dan bij ongewijzigd gunstige omstandigheden het geval zou zijn geweest.

Dat het dorp in de 16de eeuw nog wel een zekere militair-strategische waarde bezit, blijkt uit het feit dat in 1581 een schans wordt aangelegd; waarschijnlijk aan de noordoostkant van het dorp, aangezien daar een huis heeft gelegen met de naam de Schans en de verkaveling er enigszins afwijkt van het algemene patroon. Een aanval van de Spanjaarden wordt in 1582 met behulp van de schans bij Oldeboorn afgeslagen. Na de verovering van Steenwijk (1592) en Groningen (1594) heeft de schans weinig of geen betekenis meer en wordt deze vermoedelijk in de 17de eeuw gesloopt. De continuerende handelsfunctie van Oldeboorn voor het omringende gebied blijkt onder andere uit het feit dat er een waag gevestigd is. Uit de lage pachtsommen voor de waag in de tweede helft van de 17de eeuw valt af te leiden dat er vanaf circa 1650 een stagnatie optreedt in de zuivelproduktie. Oorzaken zijn de hoge dijklasten, zware belastingen, veepest in 1714, 1744 en 1768 en overstromingen in de periode 1702–1704. Vanaf omstreeks 1750 kent de zuivelproduktie een opleving gepaard gaande met een stijgende opbrengst van de waag te Oldeboorn. Het voormalige waaggebouw (Achterom 4) is in 1736 gebouwd.

Over de situering en omvang van de bebouwing langs de Boorn is tot het verschijnen van het oudste relevante kaartmateriaal (1718) weinig duidelijkheid. Dit kaartbeeld toont een volledig tot ontwikkeling gekomen bebouwingswand op de noordelijke rivieroever (fotobijlage, afb. 1). De bebouwing is ontstaan als een verdichting tussen daar reeds aanwezige boerderijen. Op de zuidelijke oever van de Boorn is de bebouwing nog grotendeels gericht op landverbindingen. Van een oriëntering op de rivier blijkt uit het, overigens globale, kaartmateriaal nog niets. Aan het eind van de 18de eeuw is Oldeboorn met 84 stemmende plaatsen en om en nabij de duizend inwoners nog verreweg het grootste dorp van de grietenij.

Op het kadastrale minuutplan, getekend in 1813 en herzien in 1824, is de ruimtelijke structuur van Oldeboorn aan het begin van de 19de eeuw zichtbaar (fotobijlage, afb. 2). De ruimtelijk in het dorp opgenomen Boorn vormt de scheiding tussen het op verschillende wijze opgebouwde noordelijke en zuidelijke deel van het dorp. Ten noorden van de rivier manifesteert de bebouwing zich als een aaneengesloten wand (de Weaze) die op de Boorn is gericht en die het bochtige beloop ervan nauwkeurig volgt.

Aan de zuidzijde van de Boorn heeft een omkering van oriëntatie plaatsgevonden. De bebouwing is hier opgericht op de achterzijde van de oorspronkelijk tot aan het water doorlopende percelen van de oudere (terp)bebouwing. Wat aanvankelijk de achterzijde van de percelen was, is hier nu als voorkant gaan functioneren. Uit de oudste naamgeving van de kade (Achterom) kan nog de oorspronkelijke situatie worden afgelezen. Het kadastrale minuutplan toont aan de westzijde van de dorpskom nog de oorspronkelijke situatie: bebouwing met de achterzijde naar de Boorn gelegen, terwijl de tweezijdige bebouwing van de Tsjerkebuorren (op de terp) en de bebouwing aan de rivier op de voormalige achterterreinen van de vroegste bebouwing goed herkenbaar zijn.

Aan de oostzijde van het dorp is enige verdichting van de bebouwing opgetreden door de bouw van kleine woningen op de binnenterreinen. Gezien de aanwezigheid van ambachtelijke nijverheid betreft het waarschijnlijk kleine arbeiderswoningen. Het zuidelijk dorpsdeel wordt begrensd door de Wetering die naar het westen toe om de dorpsterp heen buigt en zo een plotselinge beëindiging van de dichte dorpsbebouwing op de terp veroorzaakt. Verder naar het westen is langs de weg naar Akkrum enige streekbebouwing ontstaan buiten het eigenlijke dorp.

De ruimtelijke structuur wordt verder aangevuld met een aantal noord-zuid lopende verbindingenswegen tussen de oude dorpskom en de Boorn. De verbinding tussen de Tsjerkebuorren en de bebouwing langs de Boorn wordt gevormd door een pleinvormige ruimte die aan de zuidzijde wordt afgesloten door de symmetrisch opgebouwde Andringa State. De State werd jarenlang bewoond door het geslacht Andringa en is, na in de periode 1882–1894 als pastorie in gebruik te zijn geweest, in het laatstgenoemde jaar afgebroken en door een nieuwe woning vervangen.

In 1875 heeft Oldeboorn een inwonertal van circa tweeduizend personen bereikt, maar aan het eind van de 19de eeuw wordt het dorp door Akkrum in groei overvleugeld. Doordat Akkrum aan een spoorlijn

2.1105191490006

komt te liggen, heeft dit dorp gunstiger voorwaarden voor enige industriële ontwikkeling en krijgt het een relatief centrale ligging binnen de gemeente. Wanneer in 1932 het gemeentehuis naar Akkrum wordt verplaatst, verliest Oldeboorn tenslotte ook zijn centrale bestuursfunctie voor de gemeente.

Een vergelijking van het kadastrale minuutplan met de huidige plattegrond van Oldeboorn toont een uitbreiding van de bebouwing van de Tsjerkebuorren in oostelijke richting. De in 1900 gestichte zuivelfabriek vormt nu de ruimtelijke begrenzing aan de oostzijde van de dorpskom. Verder heeft de dorpsplattegrond slechts geringe wijzigingen ondergaan. Drie recente doorbraken van de bebouwing aan de noordzijde van de rivier, ten behoeve van een nieuw woongebied ten noorden van het dorp, zijn van beperkte invloed op de ruimtelijke opbouw door het bochtige karakter van de Boorn. De oorspronkelijke ruimtelijke structuur rond de dorpsterp, bepaald door de Wetering (fotobijlage, afb. 4), is bewaard gebleven ofschoon de Wetering zelf als watergang is verdwenen.

Huidig ruimtelijk karakter en te beschermen waarden

In de ruimtelijke opbouw van het huidige Oldeboorn is de historische ontwikkeling duidelijk herkenbaar gebleven. De tweeledigheid in structuur van de handelsnederzetting langs de rivier en de terpbebouwing is nog altijd afleesbaar, waarbij de bebouwing langs de rivier zich tot structureel hoofdelement heeft ontwikkeld.

Het geheel kenmerkt zich door de in een ruim profiel opgezette gesloten bebouwing langs het bochtige beloop van de rivier naast de in een verdichting aan de smalle hoofdstraat en doorgangen geconcentreerde bebouwing van de terp.

Hoewel onderling verschillend in ruimtelijke opbouw en schaal is door toedoen van een aantal doorgangen tussen de rivierbebouwing en de achterliggende structuur, welke doorgangen zich in bruggen over de rivier voortzetten, sprake van een nauwe ruimtelijke relatie tussen de twee voornoemde nederzettingsgedeelten. Het Doelhof vormt hierin de van beide elementen deel uitmakende centrale open ruimte.

De ontwikkeling tot handelsnederzetting weerspiegelt zich in de ruimtelijke opbouw langs de rivier met gevelwanden aan weerszijden van het water, een zich versmallend profiel van straten, kaden en water in het gedeelte tussen de bruggen met aldaar een verdergaande verstening van de openbare ruimte en grotere schaal van de bebouwing. Het bochtige beloop van de rivier en de bebouwingswanden met de aldus gevormde visuele afsluitingen aan Eastein en Westein zorgen in dit geheel voor een hoge mate van beslotenheid. De drie ijzeren draaibruggen vormen hierin karakteristieke elementen. Binnen de structuur van de rivierbebouwing onderscheiden Achterom en Weaze zich tussen de voetbruggen in karakter en schaal van de openbare ruimte en bebouwing, in detaillering van straten en kaden en in de aanwezigheid van bijzondere gebouwen als het meest intensief bebouwde, bijna stedelijke deel van de nederzetting. Meer dan bij de verder naar buiten gelegen delen van de nederzetting is hier sprake van panden met historische waarde. Met name het Achterom kenmerkt zich door een steenachtig karakter, zichtbaar in de nauwe opeenvolging van de stenen kademuur, smalle kade en straat met gevelwand. Beplanting, groenstrook langs de kade en een trottoirzone ontbreken hier nadrukkelijk. Aan deze zijde van het water is ook de voormalige Waag gesitueerd als onderdeel van een straatwand met een wat grotere schaal en enige duidelijke sprongen in de gevellijn. De overzijde kenmerkt zich door een ruimere profielopzet met een grasstrook langs de kademuur, boombeplanting en een wat bredere straat met een doorgaand trottoir langs de gevelwand die de plaats van de vroegere privéstoepen heeft ingenomen. In dit geheel heeft de doorbraak van de Broekhûsterwei, mede door het terugrooien van de nieuw gebouwde hoekpanden, geleid tot een plaatselijke onderbreking van het kenmerkende, gesloten gevelbeeld en de vloeiend verlopende rooilijn. Naast deze, als structurele verstoring aan te duiden doorbraak is slechts sprake van kaalslag ter hoogte van de oorspronkelijk smalle Prikwei en bij de Swettebuorren.

Naar het East- en Westein toe vermindert het steenachtige karakter langs de oevers van de rivier. Het profiel wordt ruimer, aan de zuidoever maakt de gevelwand plaats voor de bescheiden bebouwing en beplanting van achtererven van Wjitteringswei, Andringastrjitte en Tsjerkebuorren. Ook aan de noordzijde wordt de bebouwing naar de uiteinden toe kleinschaliger. Walbeschoeiingen worden informeler met het naar de randen van het dorp toe ophouden van de kademuren. Bij achtererven, op de zuidelijke oever, ontbreken beschoeiingen of zijn deze zeer eenvoudig van aard. Aldus ontstaat een geleidelijke overgang van de intensieve bebouwing in de kern naar het meer open buitengebied.

Voor het oudste, oorspronkelijke terpgedeelte van de nederzetting zijn vooral de structurele kenmerken beschermenswaardig. Door een duidelijk niveauverschil ten opzichte van de omgeving en een begrenzing in de structuurlijn van de gedempte Boksleat en Wjittering is de langwerpige terpvorm nog herkenbaar. Aan het westeinde van de Andringastrjitte wordt de begrenzing van de terp in ruimtelijk opzicht nog versterkt door de scherpe overgang van het smalle straatprofiel op de terp met aaneengesloten, direct aan de straat gelegen bebouwing naar het lager gelegen, bredere profiel van de Wjitteringswei met boombeplanting, bermen, tuinen en terugliggende, losse bebouwing waaronder een boerderij. De structuur van dit gedeelte van de dorpskern wordt vooral bepaald door het beloop van de weg over de terp en de dichte bebouwing met haaks op voornoemde weg staande parcellering en smalle doorgangen tussen de huizen. Het Doelhof vormt ter hoogte van de voornaamste rivierovergang het centrale verbindend element tussen dorpskern en rivierbebouwing.

Aan weerszijden van de Andringastrjitte en aan de noordzijde van de Tsjerkebuorren kenmerkt de bebouwing zich door een bescheiden schaal met over het algemeen één bouwlaag. Door de afzonderlijke behuizingen worden gevelwanden met een gesloten karakter gevormd, welke het vloeiend beloop van de straat volgen. De veelal verticaal gelede voorgevels, beëindigd door topgevels met zadeldak of lijstgevels onder een schilddak, staan in een licht wisselende rooilijn en behoudens een smal trottoir direct aan de straat. Boven de in hoogte afwisselende kroonlijsten aan de straat is veelvuldig een traditioneel houten dakkapel aanwezig. In dit geheel nemen, door de terugliggende situering en het bijzondere karakter, de gebouwen van de Doopsgezinde Gemeente en de Andringa-state een aparte plaats in. De laatste, een 19de-eeuwse villa, vormt tevens de overgang tussen de gesloten bebouwing van de dorpskom en de meer open structuur rondom de kerk.

De bebouwing tussen Andringastrjitte – Tsjerkebuorren en de rivier kenmerkt zich door een sterke verdichting, welke met name aan de stegen en doorgangen naar het Achterom tot uiting komt. Met de stegen en deze bebouwing wordt een structurele eenheid tot stand gebracht tussen dorpskern en rivierbebouwing. Aan de zuidzijde van de Tsjerkebuorren is rondom de kerk en zuidelijk van de state sprake van een meer open en grootschaliger structuur met losse gebouwen van bijzonder karakter, tuinen aan de voormalige wetering en opgaand geboomte bij het Lycklema-leantsje. Ondanks de aanleg van de provinciale weg zuidelijk langs het dorp is hier

nog de visuele relatie tussen dorpskern en het omringende open landschap herkenbaar. Door zowel het gesloten karakter van de historische bebouwingswand als door de daarachtergelegen nieuwbouw is ten noorden van het dorp een dergelijke relatie niet aanwezig.

Begrenzing van het dorpsgezicht

De beschreven kenmerken van de historisch gegroeide ruimtelijke structuur van Oldeboorn, het huidige dorpsbeeld en de daarin herkenbare historische ontwikkeling, rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet. Tot het aangewezen dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen. Deze samenhangende structuur is opgebouwd uit de bebouwing langs de rivier en de daarmee door stegen en doorgangen verbonden dorpskern op de voormalige terp. De begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 271).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld of herzien. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

2.11051914900 7

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A.J. van der.
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. dl. 8. Gorinchem, 1846.

Atlas van historische vestingwerken in Nederland. dl. Drente-Friesland-Groningen. Uitg. Stichting Menno v. Coehoorn.

Buro Bügel van de Dijk b.v. Gemeente Utingeradeel: voorstel te beschermen dorpsgezicht Oldeboorn. Groningen, 1978.

Buytenen, M.P. van.
De Leppa, een rechtshistorisch waterstaatkundige bijdrage. Dokkum, 1944.

Faber, J.A.
Drie eeuwen Friesland: economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800. Leeuwarden, 1973.

Glazema, P.
Gewijde plaatsen in Friesland. Meppel, 1948.

Halbertsma, H.
'Bornego, bijdrage tot de oudste geschiedenis van het Neder-Boornegebied.' De Vrije Fries, XXXXV (1962).

Keuning, H.J.
'Het Geografisch Milieu' in: J.J. Kalma, J.J. Spahr van der Hoek en K. de Vries, (red.), Geschiedenis van Friesland. Leeuwarden, 1973.

Rienks, K.A. en Walther, G.L.
Binnendiken en Slieperdiken yn Fryslân. Boalsert, 1954.

Rienks, K.A.
'De Dijken in Friesland, alsmede hun beheer en onderhoud tot ca. 1500.' Tijdschrift voor Sociale en Economische Geografie, XXXXIX (1958), nr. 10–11, 231–235.

Schuur, J.R.G.
'Vroeg Middeleeuwse markt- en handelsplaatsjes in het Friese terpengebied.' Spiegel Historiael, XII (1982), 645–649.

Knoops, J.H.
Tegenwoordige Staat van Friesland. dl. 3. Leeuwarden, 1788.

(De) Toren van Oldeboorn, herinneringen aan de torenfeesten gehouden op 22–23 en 24 sept. 1936 ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de toren. Heerenveen, 1936.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch onderzoek:
Drs. J.J. de Haas, Breda.

Stedebouwkundig onderzoek:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Foto's:
Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Apeldoorn (afb. 2);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 1, 3, 4);
Topografische Dienst, Emmen (omslag).

Kaart:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,–.
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1471 9.

Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Fotobijlage

2.110519149008

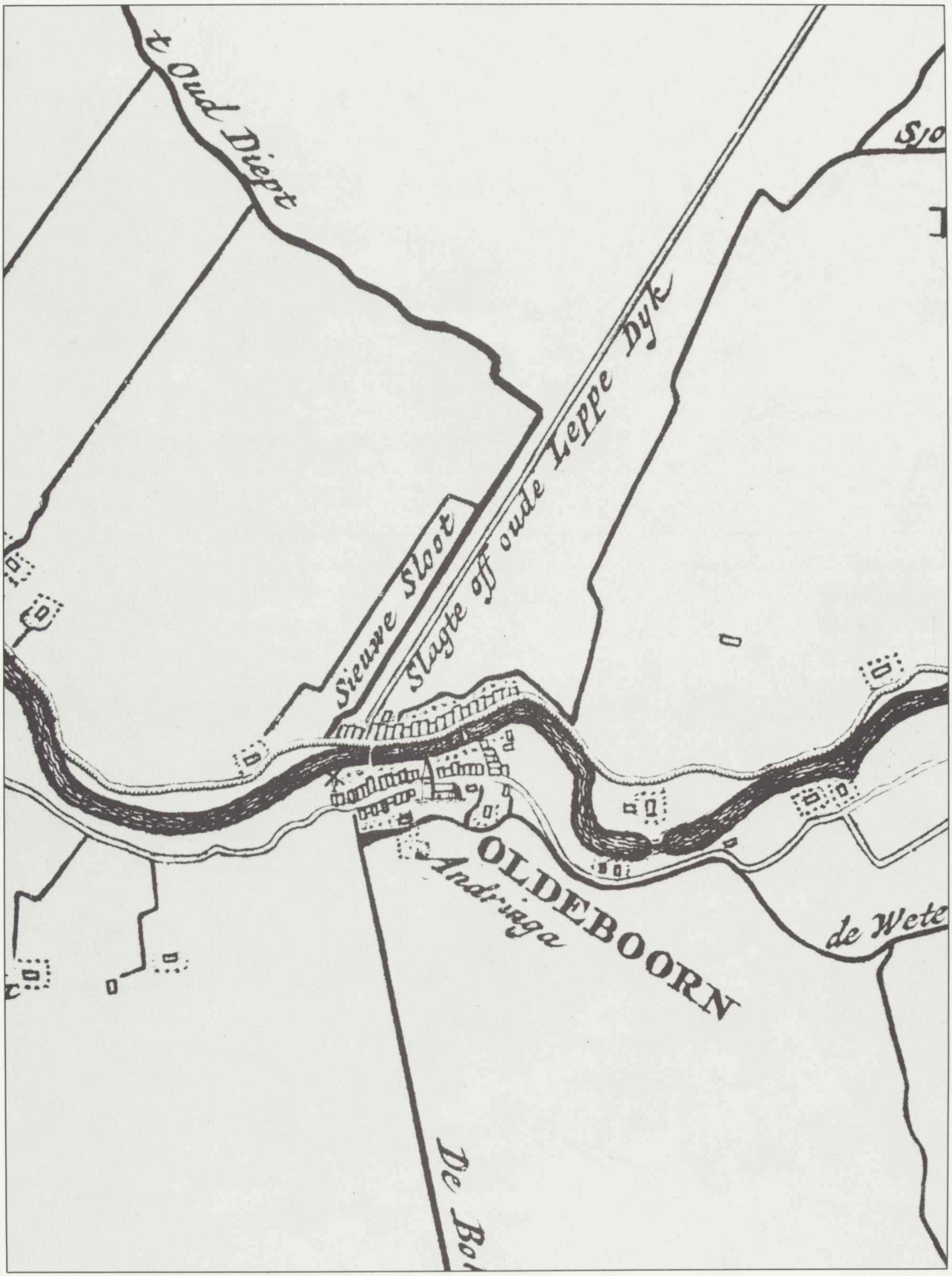

Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeeldinge der Heerlijkheit Friesland, 1970 (facsimile herdruk van 1718), grietenij Utingeradeel, fragment.

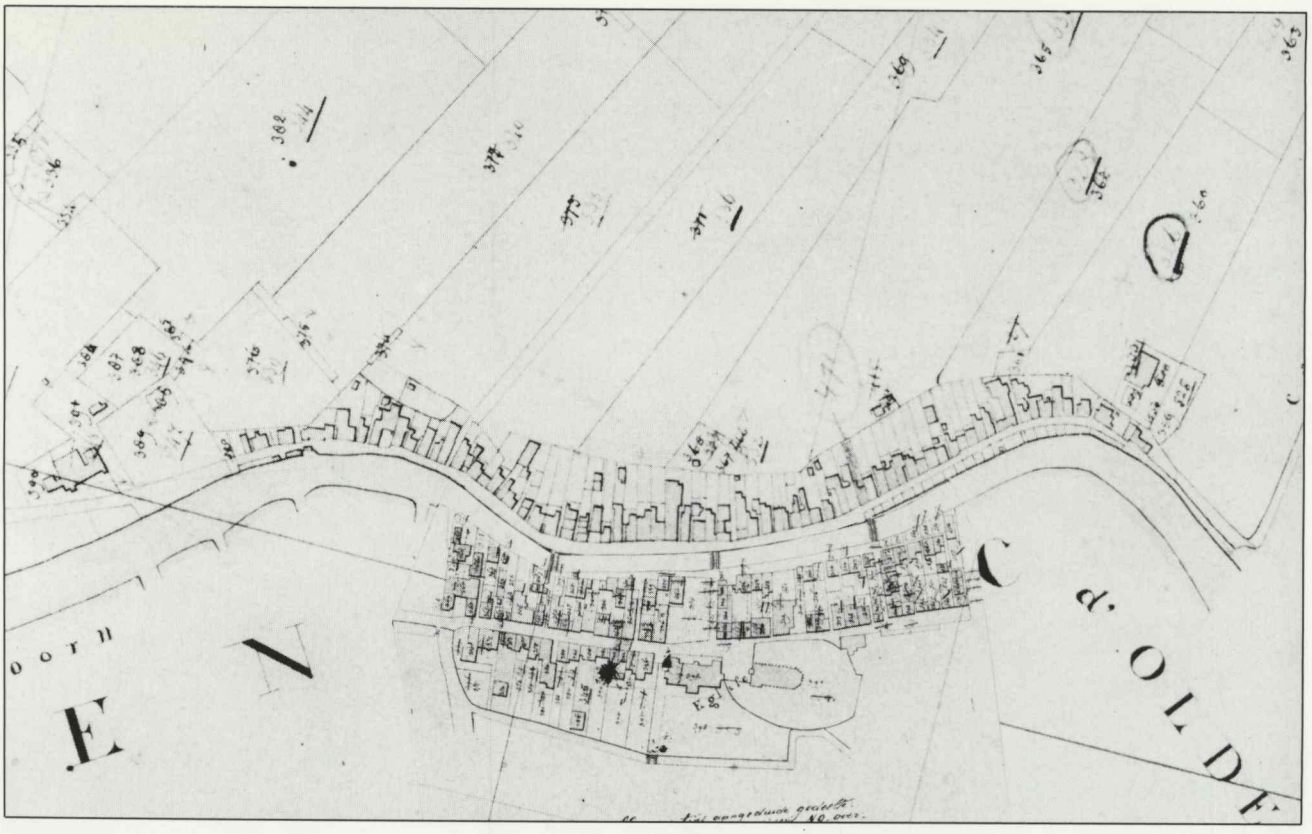

Afb. 2. Kadastraal Minuutplan gemeente Oldeboorn, 1813, (herzien 1824), fragment.

2.110519149009

Afb. 3. Topographische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1864), blad 11, fragment.

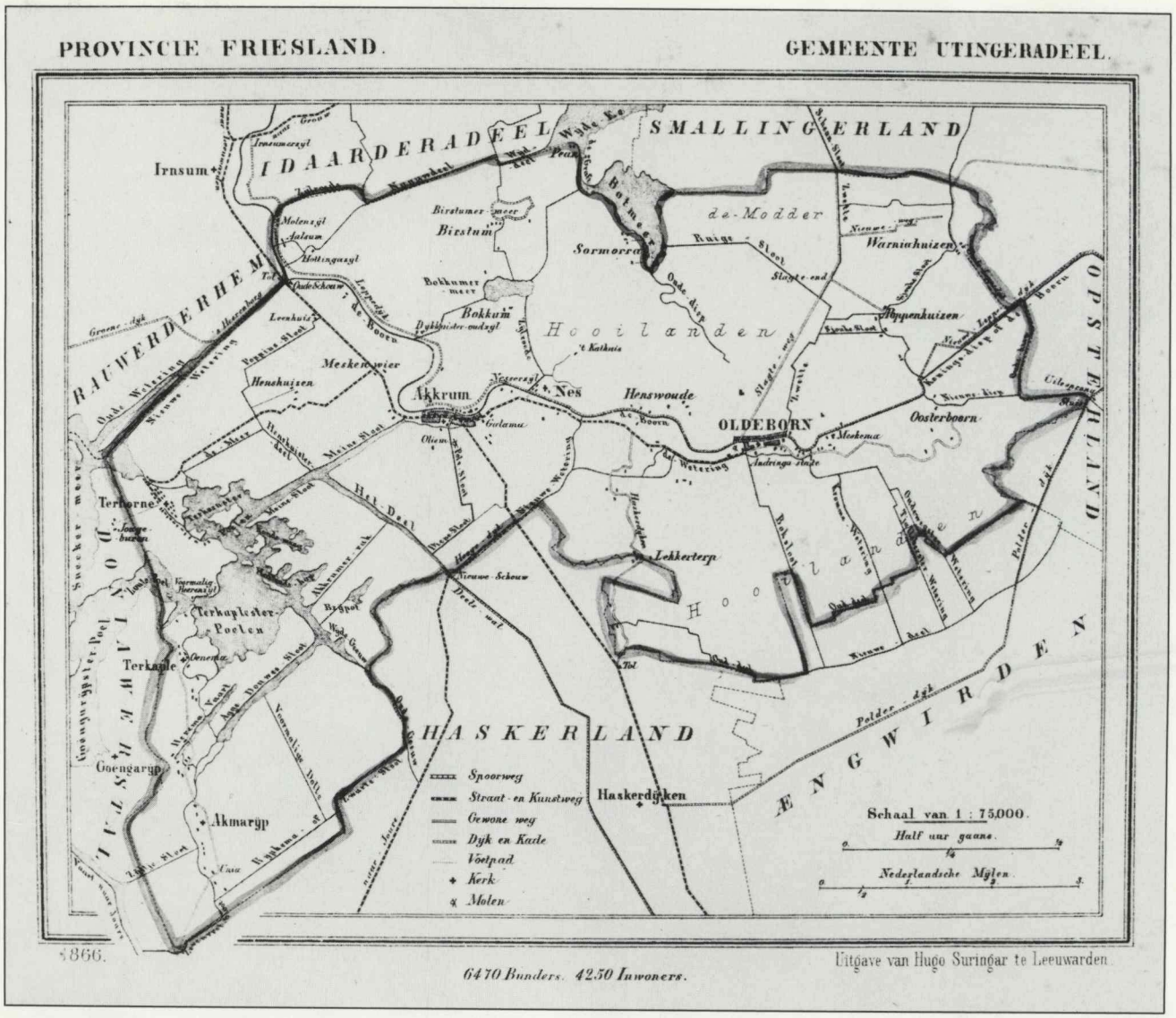

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1866, provincie Friesland, gemeente Utingeradeel.